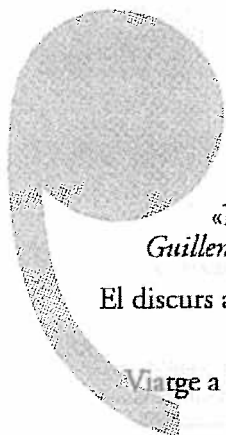

L'ESPILL

REVISTA FUNDADA PER JOAN FUSTER

«Nosaltres?»

Guillem Calaforra

El discurs antifusterià

Josep Guia

Marge a la identitat

Enric Bou

Intoxicats amb la il·lusió

Simona Škrabec

Joan Fuster: camp literari català
i camp intel·lectual europeu

Antoni Martí Monterde

Un sol estàndard lingüístic?

Francesc Pérez Moragón

Joan Fuster i Montserrat Roig

Lluïsa Julià

L'art de la citació en Joan Fuster

Carme Gregori

A l'origen de l'assagisme fusterià

Neus Penalba

Democràcia liberal
i pluralisme nacional

Ferran Requejo

Contra l'escolasticisme

Antoni Furió

Entre dues crisis

Gustau Muñoz

La imprescindible utopia

Pau Viciano

Joan Fuster contra
la fantasia armada

Miquel Barceló

Un Fuster (potser) polític

Joan F. Mira

«Encara hi ha fe a Israel...»

Vicent Alonso

Les armes del jovent
que arriba

Xavi Sarrilà

El camp ho va ser tot,
al País Valencià

Ferran Garcia-Oliver

Camp i ciutat al País
Valencià, fa mig segle i ara

Maria Josep Picó

La dimensió nacional
al segle XXI

Miroslav Hroch

Fer-se càrrec de la modernitat

Dan Diner

Viatge a la identitat: encara Joan Fuster

Enric Bou

Només hi ha una manera seriosa de llegir, que és rellegir.

JOAN FUSTER

A *Figures del temps*, dietari del 1954, Joan Fuster apuntava una reflexió, que sembla tot un programa de futur: «Contra el que poden pensar certs esperits descontentadissos o pessimistes, l'espècie humana abunda en entusiastes. Si convenim que l'entusiasme és una virtut –i, tant si ens agrada com si no, així se sol reconèixer– no hi ha dubte que les reserves que en posseïm són inesgotables i, naturalment, esperançadores». En la mateixa nota perfeccionava la definició i conclouia que en realitat, l'entusiasme «no és més que una fe arravatada. Li cal, per a prosperar, la creença radical en allò sobre què es projecta, concebut com a valor ferm». Ell mateix reconeixia el perill dels excessos de l'entusiasme, contrapuntat pels escèptics: «L'escèptic serà un irònic; l'indiferent, un apàtic; un altre, un poca-

vergonya». La seva contribució a la cultura, de la qual tants hem après tant, fou la d'un entusiasta total. Fuster, a qui com als bons filòsofs o els grans polemistes, agradava compulsar les diverses possibilitats d'una idea, els pros i contres, també notava una varietat de matisos en la definició d'entusiasta: «Ben mirat... en cadascú de nosaltres conviuen l'entusiasta i els altres: som una mica tot això –entusiastes, irònics, apàtics, poca-vergonyes–, segons l'edat, el clima i l'humor de cada hora. La qual cosa, comptat i debatut, és una sort». Ara que tantes publicacions i fòrums ens pregunten sobre què queda del llegat de Joan Fuster, la primera idea que em ve al cap és justament aquesta: l'entusiasme d'una actuació civil, cultural. Però al mateix temps la intel·ligència, la liberalitat radical i essencial, de saber-ne les limitacions, d'exigir una resposta contrària, coherent i raonada. Una virtut o condició que tant trobem a faltar en el nostre entorn, ara que tants –massa– se n'omplen la boca amb mots com llibertat i liberalisme, ensulsiant-ne un sentit original.

Enric Bou (Barcelona, 1954) és catedràtic de literatura espanyola i catalana a la Universitat Ca' Foscari (Venècia). Ha publicat recentment *Panorama crític de la literatura catalana. Segle XV* (2 vols.), 2010.

L'ESPILL

Va ser Joan Fuster un dels primers a tenir clar i practicar, posar no de manera conscient, el que Hayden White va formular en una influent reflexió a propòsit de la metahistòria: qualsevol obra d'història és una estructura verbal en forma de discurs de prosa narrativa que classifica i processa estructures del passat per tal d'explicar el que eren tot representant-les com a models. L'historiador, a partir d'esdeveniments que han succeït, en construeix un relat. La distinció en anglès entre *history* i *story* és encara més punyent i expressa molt clarament aquest concepte, és a dir, el caràcter imaginari, ficcional que té qualsevol llibre d'història. *Nosaltres, els valencians* és un exercici brillant de metahistòria, una quasi novel·la de la identitat valenciana, en la qual sobresurten factors com el de construcció de la trama en (els conceptes de Hayden) termes de tragicomèdia, o una arenció als mecanismes de l'acció, tot cercant les lleis que governen el funcionament de l'activitat humana. Fuster es va inspirar en el llibre d'un historiador professional i de pes, la *Noctua de Catalunya* (1954) de Jaume Vicens Vives. Ho va fer per encàrrec dels impulsors d'una nova editorial que aprofitava les esclatxes de permissivitat d'un règim dictatorial. Així indagà en la identitat valenciana i bastí una sèrie de duplicitats: aragonesos/catalans, interior/litoral, esperit feudal/esperit burgès que —deia— resumien el nucli de la societat valenciana. Imitava el que Vicens Vives exposava sobre Catalunya: definir l'essència de la catalanitat a través del dualisme litoral i muntanya, seny i rauxa. Una de les conclusions a les quals arribava Fuster era molt contundent: «Dir-nos *valencians*, en definitiva, és la nostra manera de dir-nos *catalans*». Segons ell ni la intrusió castellanoaragonesa, ni l'hi-

bridisme ètnic, no havien pogut desfigurar aquesta «primera autenticitat». Ignorar aquest fer, o deformar-lo amb arguments capciosos, equivaldria a interceptar el camí d'una comprensió sincera del «cas valencià». Per això, afegia, «Un dels més lúgubres errors dels polítics indígenes del XIX i del XX ha estat, justament, d'haver desconegut la gravetat d'aquest punt. Això era tant com pensar, parlar i actuar d'esquena als interessos més primaris de la mateixa societat».

Una de les grans frustracions que Joan Fuster va tenir després de la publicació del llibre fou la mena de reacció que provocà. El pròleg a la segona edició, escrit a cop calent, al cap de pocs mesos de la sortida del llibre i amb eco de les polèmiques que generà, és un document dramàtic, on sentim una veu que expressa la frustració íntima davant una reacció carpetoverònica a les seves propostes. Com si parlessin dos idiomes (bé, en bona part era així) diferents. Amb la distància dels cinquanta anys de la publicació són més punyents els laments i denúncies de la poca qualitat de la resposta que va tenir:

El llibre havia sorgit d'un esforç sincer per a comprendre, per a aclarir-me a mi mateix, en reflexió solitària, les causes i els efectes del nostre fracàs com a «poble». Que els meus resultats eren, són, «discutibles»? La discussió, doncs, hauria estat convenient, profitosa. Per a mi, més que per a ningú. Sóc un home escassament dogmàtic, i m'agrada de contrastar amb les d'altri les meves idees i les meves persuasions: des d'aquest angle, puc qualificar-me de «liberal» en l'accepció més vulgar i més noble del terme. Però la discussió hauria tingut també uns altres avantatges, generals i eficaços, de cara a tothom.

En particular se sent la frustració davant la manca de nivell de les respostes, la poca voluntat de dialogar, d'encetar una productiva discussió. Aquest possible debat va ser substituït pels atacs més ferotges i per la devaluació de nivell, substituint la conversa per la xafarderia:

La polèmica esclatà, naturalment. Només que no va ésser formalitzada en públic, ni amb un mínim de serietat. Ningú no em «contestà» en el terreny i en el to en què jo em col·locava: argument contra argument, dada contra dada, constatació contra constatació. No va passar d'un entrenou privat i difús. Els meus previsibles contradictors es limitaren a expressar-se amb pures i simples manifestacions de mal humor, que no eren una fórmula dialèctica massa neta.

Sobten aquests qualificatius, com ara «entrenou privat i difús» o «pures i simples manifestacions de mal humor». Però, dissortadament, són una descripció prou exacta de la poca capacitat per la discussió, el debat en termes d'intel·ligència, de contraposició d'idees que vivíem en els nostres verals. I que encara no hem millorat.

La publicació de *Nosaltres, els valencians* coincidí gairebé amb un altre text polèmic del mateix Fuster, *El País Valencià* (1962) de la sèrie «Guías de España» de l'editorial Destino. El llibre s'apuntava, fins a cert punt, a una tendència entre els escriptors espanyols de l'època d'escriure llibres de viatges a la quotidianitat. Lluny de paisatges exòtics, exploraven un territori molt proper i adoptaven l'estructura d'un llibre de viatges. Eren llibres que, donades les condicions del moment, en plena dictadura i allunyats d'una Europa somiada, resultaven d'alt voltatge crític. Era una manera sí no facil,

sí possible, d'introduir comentaris sobre la situació política i social de l'Espanya sota el règim dictatorial, a partir d'observacions sobre la realitat d'un país endarrerit i limitat. Ho havia fet Camilo José Cela al seu *Viaje a la Alcarria* (1946): «este libro no es una novela, sino más bien una geografía». En un altre llibre el mateix Cela explicava que els seus llibres de viatges volien ser una mena de «geografía... esa cosa que el Estado, en España, históricamente ignora» (*Primer viaje andaluz*). Juan Goytisolo viatjà als *Campos de Níjar* (1960) i a *La Chanca* (1962). Altres llibres coetanis dels de Fuster són: Antonio Ferrer i Armando López Salinas *Caminando por las Huertas* (1960), Alfonso Grosso i Armando López Salinas *Por el río abajo* (1960), Alfonso Grosso i José Agustín Goytisolo *Hacia Morella* (1961), Alfonso Grosso i Manuel Barrios *A poniente desde el Estrecho* (1962). Aquests escriptors-viatgers, com feia anys alguns dels romàntics o ara en els anys seixanta, corresponien a dues categories que han estat estudiades per Michael Kowalewski: «els autors estan potser lloant allò local i poc conegut; o —en una llarga tradició d'exploració social— denunciant i investigant problemes del propi país que la gran majoria de la gent preferiria oblidar». Joan Fuster havia tingut precedents il·lustres com el *Viaje en autobús* (1943) de Josep Pla i el *Viatge al Pirineu de Lleida* (1957) de Josep M. Espinàs. El llibre de Fuster seguia vuit recorreguts en els quals no només viatjava, sinó que també opinava: analitzava i criticava des de l'ull de l'assagista, de manera que el resultat no fou una simple guia turística sinó una opinió complementària a *Nosaltres, els valencians* que suscità una enorme polèmica entre els sectors més conservadors del valencianisme.

Recentment s'han publicat llibres que reprenen el tarannà d'aquella exploració, *València per a veïns i visitants* (1999) de J. F. Mira, o *Les Valències* (2007) de Josep Sorribes. Aquest darrer, en el pròleg recorda el que escriví Fuster en el seu *El País Valencià*, que volia que el llibre fos «una invitación al viaje. O mejor aún que una invitación, aperitivo: algo que abra la gana y la perspectiva de conocer el País Valencià, que induzca a recorrerlo». Sorribes va efectuar una anàlisi del polidèdisme de la ciutat de València. Seguint l'exemple de Fuster proposà que s'escrivissin altres estudis de polidèdisme valencià: «com que sóc un ferm defensor de la necessitat de construir entre tots un País de Ciutats, on siguin aquestes les protagonistes d'un canvi cívic i cultural tan necessari, val la pena fer ara i ací una crida perquè des de les diferents longituds i latituds del País sorgesquen anàlisis d'altres ciutats, de segur sempre polièdriques». L'obra de Fuster, constatem en aquests exemples, no va deixar mai ningú indiferent. En un sentit positiu. I en l'altre.

Si aquests llibres es refereixen a la passió de Fuster per conèixer el país, d'altres coincideixen amb el seu interès fonamental de reflexionar sobre el país, en termes d'identitat i organització, entès com a millora de la política. En els últims anys també ha generat reaccions alternatives. Entre les que m'han interessat més ha estat un pamflet de títol en calembur, *Nosaltres, exvalencians. Catalunya vista des de baix* (2005). Un paper que no enganyava des del mateix títol en la contundència de la crítica. I, òbviament, en el sentit de l'humor, el sarcasme que, dissortadament és encara el millor bagatge i paral·lamps per moure's en els països del sud d'Europa, patrimonis de la *homenitat*

a la vora de la mar Mediterrània. El llibre era escrit des d'una perspectiva aliena a la dels «blaveros», «catalanistes», «fallers» i rebutjava cap altre estereotip d'aquesta mena. Els autors n'eren Toni Mollà, Joan Dolç, Rafa Arnal, Emili Piera, Francesc Bayarri, i Manuel Sánchez Jardí. Era un «crit laic i descregut contra una concepció identitària que ens ha fet patir... Un crit contra la submissió a una veritat revelada i hermètica, acabada i definitiva, que, segons les vestals de la pàtria, defineix la nostra herència cultural».

En el llibre, els exvalencians proposaven de reprendre aquell diàleg encetat per Fuster ara fa cinquanta anys, des d'una perspectiva no reverencial. Reconeixien la força intel·lectual de Fuster, que és immensa. I reivindicaven el dret a la dissensió, justament en els termes que jo apuntava a l'inici, quan Fuster se sentí frustrat per la poca qualitat de les reaccions al seu llibre: «ell mateix va estar buscant qui el contradiguera i, malauradament, només va trobar qui l'insultara, com ara Ombuena o Consuelo Reyna». Al llarg dels anys, unes circumstàncies profundament adverses, han coadjuvat que es produís un fenomen de sacralització (i odi profund) envers la figura de Fuster. Per això els autors del pamflet volien replantejar la lectura de l'obra: «Nosaltres hem reivindicat el Fuster heterodox, que és el que humanitza el personatge. No era un sant del cel sinó un senyor de Sueca que va viure en una època determinada, amb uns interessos i influències determinats, i que uns dies estava més encertat que uns altres».

Una de les crítiques més fortes que plantejaren aquests exvalencians fou contra les relacions atípiques entre veïns d'una mateixa cultura. Per això renegaven de les

actituds del catalanisme d'unes minories valencianes pretesament lúcides que ha generat un negoci basat en la *catalanodependència*. Una de les certeses que recollien era la transformació radical del país –del món– en els anys del tombant de segle, en la reacció brutal de l'Occident contra l'altre, en la constitució demogràfica de les nostres societats, en la profusió i varietat dels nous mitjans telemàtics. Som en un món en el qual els antics eslògans ja no tenen sentit («cansats d'eslògans i de paraules-maletí buides de significats. O massa plenes de sistemes semàntics absoluts, metafísics»). Contra les actituds meselles, contra una situació del País Valencià, «invisible i parc temàtic alhora», reivindicaven la formalització de relacions *nacionalistes* amb Catalunya, un país amb el qual el País Valencià està, per història i llengua, irremeiablement vincular. Així atacaven la comoditat d'una situació vista des de l'Ebre enllà «arrecerada en l'argument de la no-intervenció, sense fer soroll, practica un subtil neocolonialisme gens igualitari contra el qual ens declarem en lluita». En la proposta denunciaven amb lucidesa el blaverisme (al nord i sud: «Els principals trets d'aquest moviment conegut com a blaverisme són la xenofòbia, l'autoodi i l'antiintel·lectualisme populista, l'antiracionalisme i el conservadorisme social i polític, el conformisme i l'autosatisfacció narcisista. L'anticatalanisme hi és l'element cohesionador i el català o el valencià catalanista fan de bocs emissaris, per definició sumària». Recordant el que va dir Manuel Castells, «la identitat comuna no es construeix amb propaganda, mitologia o ideologia, sinó a partir de processos materials de convivència», proposaven definir àrees de consens i de contacte que supe-

ressin els vells enfrontaments i els malentesos heretats. Més enllà de la política, ja prou desprestigiada, es tractava, d'endegar un projecte civil i cultural, al marge de fronteres interiors i de símbols d'identitat administratius.

Els escrits del llibre constitueixen «un acte desesperat d'apostasia», que els duia a renegar «de l'ampli espectre de tòpics comuns entre el *menefotisme* i una jovialitat meridional mai no demostrada –malgrat els esforços d'autors de molta anomenada– i el tortuós imaginari del català exiliat que sospira pel retorn a la pàtria “nord enllà”». A banda del caràcter de crit desesperat amb punts d'histrionisme, sobresurt la voluntat de iniciar un diàleg entre iguals, que rebentí els llocs comuns acceptats del miserere nacionalista:

No ens reconeixem en cap de les caricatures nacionals que s'han imposat com a models durant els últims trenta anys. Renunciem, doncs, a la nostra condició de valencians i declarem inaugurada la pàtria dels exvalencians, oberta de bat a bat a tots aquells que se senten damnificats pel penós procés polític, cultural i social que s'esdevé des de la publicació del llibre de Fuster. Volem recuperar l'arquetip original i començar de nou. I si no pot ser, organitzar l'èxode urgent i necessari «nord enllà», és a dir, cap a Suècia.

Toni Mollà, un dels autors «rebels», ha proposat en un article recent publicat a *L'Espill*, «Joan Fuster i nosaltres», que cal iniciar un «nou cicle virtuós» l'objectiu més urgent del qual ha de ser, «la recapitalització social i moral del país, la reelaboració amb patrons propis dels fluxos culturals que marca l'aire dels temps i, finalment, l'ela-

boració d'una proposta de gestió pública d'aquest racó del món amb paràmetres de solidaritat social. I tot això, per descomptat, no depèn de l'obra de Joan Fuster. Sinó de nosaltres, els valencians».

Com deia Fuster, en un dels seus aforismes més cèlebres, «Totes les meues idees són provisionals. (Però que conste que no ho dic amb orgull)». O en aquest altre: «Reivindiqueu sempre el dret a canviar d'opinió: és el primer que us negaran els vostres enemics». Aquest és encara el mestratge que li devem i que —molts, massa— no han/hem sabut aprendre: l'escepticisme militant, la intel·ligència d'equivocar-se. I d'allunyar-se de les grans conviccions:

Tota convicció —convicció seriosa— se us convertirà en perjudici per a les conviccions ulteriors. Penseu-hi. Cada convicció que adquiriu és un perjudici més que acumuleu. I ja sabeu què vol dir un perjudici: un vici d'origen. Si sou zelosos de la vostra llibertat intel·lectual, si aspireu a conservar la «disponibilitat permanent» que n'és el pressupòsit, heu d'esforçar-vos per ser homes d'escasses conviccions. El fanàtic és un convençut: un individu que està convençut de tot, que té moltes conviccions.

Fuster no pot ser només un *sadhu* o un boc expiatori. És un pensador, assagista lúcida, que dubta i s'atreveix a confessar-ho. En el fons del que estem parlant quan el recordem és el retorn a un grau zero de l'ús d'aquesta franja de la Mediterrània, un grau que inclou qüestions tan elementals com un sistema de trens que funcioni. Com tots

sabem, l'any 2012 els llampants Euromeds de Santa Renfe encara s'aturen per cedir el pas en el tram de via única que hi ha al sud de Tarragona. O bé, en nom de la llibertat i liberalitat és impossible i prohibit de veure la televisió catalana al País Valencià o la valenciana al Principat. I això no és només culpa dels partidaris d'un antic règim que fan la viu-viu en la nova democràcia, sinó de polítics amb perspectives polítiques de vol gallinaci que no van més enllà de fer bullir el *caldu* electoral. Al nord (i al sud) de l'Ebre. Propostes polítiques que no passen de *neoregionalisme fedevalista*, i acceptar sense escarafalls la corrupció sense control, amb propostes de revolució en l'estructura de la comunicació que no passen del consol expiatori d'incloure un determinat mapa del temps als *teletrosaris*.

Fuster confessà a Josep Pla que volia deixar «en funcionament i en forma» al País Valencià «uns quants equips d'intel·lectuals i de no intel·lectuals capaços de remoure aquesta societat en perpètua somnolència digestiva.» Alguns dels llibres que he esmentat, des de la radicalitat de plantejaments, en la confusió i la provocació, presenten opcions de continuïtat. I, en especial, de dialogar, malgrat que sigui cinquanta anys més tard, amb les idees que havia proposat Joan Fuster, el falcó de Sueca. Per a «vosaltres els valencians» proposa encara idees suggerents per debats. Per a «nosaltres els catalans» són un repte de reflexió a fons, encara per complir, del que som i del que volem. Són un viatge en el temps de la identitat, que hauria de ser, recordant Sanchis Guarner, «policèntric però convergent». □